

UDK 347.79:327(495:560)
Biblid: 0025-8555, 77(2025)
Vol. LXXVII, br. 2, str. 255–276
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2502255P>

Pregledni rad
Primljen: 01. 04. 2025.
Prihvaćen: 02. 06. 2025.
CC BY-SA 4.0

Grčko-turske pomorske krize: spoljnopolitička analiza

Marko PEJKOVIĆ¹

Apstrakt: Predmet rada su sporovi između Grčke i Turske nakon grčke vojne diktature i turske invazije Kipra (1974) u Egeju/istočnom Mediteranu. U pitanju su najosetljiviji sporovi koji se mogu javiti između država, a tiču se suvereniteta nad teritorijalnim vodama i suverenih prava nad ekskluzivnom ekonomskom zonom/epikontinentalnim pojasom. Istraživačko pitanje glasi – kako se mogu objasniti te krize (njihovo izbijanje, tok i okončanje)? Analizom sadržaja skupštinskih zapisnika, dokumenata, stručne literature i dnevne štampe na grčkom i engleskom jeziku argumentujemo da se sve dosadašnje krize, koje su eskalirale u okviru ovih sporova (a nisu još uvek rezultirale ratom), mogu najbolje objasniti ne „velikim“ teorijama međunarodnih odnosa već kompleksnim procesom kreiranja konkretnih spoljnih politika u obema državama – u smislu da na izbijanje, tok i okončanje kriza utiče uvek specifična spoljnopolitička odluka kao kompleksna rezultanta „tri stuba“: 1) percepcije državnih rukovodstava Grčke i Turske o njihovoj trenutnoj distanci u odnosu na SAD/EU; 2) političke dinamike u vidu napetosti između opozicije i vlade, stranaka koje čine koalicionu vladu, raznih struja vladajuće stranke (ako je vlada jednopartijska) i državnog aparata (vojske), liderskih osobina i stilova; 3) nesporazuma u međudržavnoj komunikaciji i slučajnih okolnosti.

Ključne reči: Grčka, Turska, teritorijalne vode, ekskluzivna ekonomska zona, epikontinentalni pojas.

¹ Research Fellow, Institute for Political Studies, Belgrade, Serbia. E-mails: marko.pejkovic@ips.ac.rs, pejkovic.braman.marko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5920-1381>.

Uvod

Grčka i Turska su države od velike (geo)političke važnosti za evropski i bliskoistočni prostor, i to bilo da su u pitanju aspekti „tvrde“ bilo „meke“ moći. Međutim, prostor koji spoljne politike ovih država zauzimaju u srpskoj naučnoj literaturi nije srazmeran tim činjenicama. Iako se turskoj spoljnoj politici posvećuje sve veća pažnja, Grčka je u svakom pogledu skoro sasvim na margini, na kojoj se nalaze i grčko-turski odnosi. Koliko nam je poznato, grčko-turskim odnosima su posvećene samo jedna monografija (Bugarčić 2021) i jedan članak (Vignjević 2024).

Međutim, bez obzira na vrednost koju te dve reference poseduju, one imaju nedostatke koje treba prevazići. Zajednički njihov nedostatak je potpuno odsustvo naučnog štiva i dokumenata na makar jednom od izvornih jezika, dok se mi služimo bar grčkim jezikom. Koliko god materijali na engleskom omogućavali dodir sa predmetom istraživanja, tek korišćenje materijala i na izvornom jeziku omogućava dublji uvid u problem, a što neizostavno utiče koliko na kvantitet relevantnih informacija toliko i na kvalitet zaključaka istraživanja. Zatim, pomenuta monografija, iako ne negira i političke elemente grčko-turskih morskih sporova (Bugarčić 2021, 521–523), ipak te sporove sagledava dominantno u pravnom ključu analize međunarodnopravnih ugovora, običaja i sudskih presuda. S druge strane, smatramo da su ti sporovi u suštini politički, da je međunarodno pravo samo oruđe Grčke i Turske kojim one štite svoje političke interese, te da politikološki ugao gledanja – ako ne primaran – mora da bude barem jednak pravnom, i kao takav nezaobilazan. A iako je spomenuti članak iz domena politikologije, smatramo da teorija igara kojom pokušava da objasni sve odnose Grčke i Turske – od suverenitetskih, preko ekonomskih do naučno-kulturnih – nije prikladna za morske granične sporove.

Teorije igara su u neraskidivoj vezi sa teorijom racionalnog izbora (Vignjević 2024, 38–39), koja se u nauci o međunarodnim odnosima vezuje za realizam: 1) države su sebični i racionalni akteri koji maksimizuju svoje interese; 2) države su unifikovani akteri, jer ih odlikuje unutrašnje jedinstvo – promene u globalnom okruženju, a ne toliko promene u unutrašnjim okolnostima, i utiču na spoljnu politiku država; 3) države raspolažu tačnim, sveobuhvatnim informacijama, jasno definišu ciljeve i interese, biraju optimalnu akciju radi ostvarivanja cilja (najbolji balans sredstava i ciljeva), dok se odluke pažljivo evaluiraju i uočene greške trenutno koriguju (Kegli i Vitkof 2004, 134–135, 144). Ipak, teorije igara nisu pogodne za ovu temu, kao ni realizam u širem smislu. Kao što ćemo videti, u grčko-turskim sporovima, „logika“ državnog delovanja je najčešće suprotna racionalističkim postavkama, imajući u vidu da promena unutrašnjih okolnosti u vidu smene lidera ili vladajućih partija itekako utiče na spoljnopolitičko delovanje, da političari često nemaju tačne ili potpune informacije od najvećeg značaja za određenu krizu, da

se čak i ciljevi, interesi i strategije mogu menjati protokom vremena, da faktori slučaja i komunikacijskih „šumova“ imaju ogromnu ulogu. A o varijabilnosti sredstava i taktike bez ikakve rigidne racionalne „šeme“, uz neblagovremenu korekciju grešaka – da i ne govorimo.

Predmet ovog rada treba stoga objasniti spoljnopolitičkom analizom (*foreign policy analysis*), koja kao podgrana međunarodnih studija za fokus ima uticaj unutarpolitičkih faktora na spoljnopolitičke odluke (Kaarbo 2015, 189–191). Subjektivne (mis)percepcije, ideologije, predstave o sopstvenom identitetu naspram drugih nacija i država, lične napetosti i sklonosti vladajućih lidera i opozicionih političkih aktera, odnosi između elita i masa, kao i kompleksna komunikacija unutar političkih institucija jedne države – od presudnog su značaja za objašnjenje spoljne politike. Ovu teorijsku perspektivu korist ćemo u traženju odgovora na naše istraživačko pitanje – kako su izbijale, tekle i okončane krize između Grčke i Turske koje se tiču egejsko-mediteranskih sporova u oblasti teritorijalnih voda (TV), epikontinentalnog pojasa (EP) i ekskluzivne ekonomske zone (EEZ) u periodu nakon pukovničke diktature (1974) do danas? Naredni deo rada biće posvećen krizama tokom Hladnog rata, a poslednji krizama nakon Hladnog rata. I ovde nisu samo teorijski razlozi ti koji nalažu razdvajanje grčko-turskih suverenitetskih sporova u Egeju/istočnom Mediteranu iz čitavog korpusa grčko-turskih odnosa. Ti razlozi imaju i praktično-aktuelni značaj. Jer, Grčkoj i Turskoj danas ne pretil rat zbog ekonomije, manjinskih pitanja ili (geo)političkog suparništva u širem regionu kopna, već isključivo zbog sporova u moru ili na moru. Utoliko je i za srpsku naučnu javnost od vitalne važnosti da se ti sporovi zasebno tretiraju.

Sporovi između Grčke i Turske tokom Hladnog rata (1974–1987)

Morski sporovi između ovih zemalja nastali su još u vreme grčke vojne diktature i tokom Hladnog rata su bili ograničeni strogo na Egej. Iako je Grčka počela da izdaje dozvole kompanijama za istraživanje podmorja još od 1959, Turska u početku nije reagovala na to, ali se to od 1973. menja (Συρίγος 2018, 241).² To tursko reagovanje se svodilo, takođe, na dodelu licence 1973. turskoj državnoj naftnoj kompaniji

² Tek tada, zbog drastičnog porasta cena nafte u svetu, Turska odlučuje da pokuša sa vlastitom proizvodnjom nafte u Egeju, naročito nakon što je Grčka otkrila ležišta nafte u blizini Tasosa. Osim toga, Turska je želela da otvori „drugi front“ za Grčku kao odgovor na grčku projekciju moći prema Kipru, tj. da time natera Grčku da kroz pregovore pristane na regulisanje egejskih pitanja, a pre donošenja Konvencije o pravu mora – čije je donošenje bilo u toku i za koju se već tada znalo da će biti nepovoljna po Tursku.

(TPAO) za istraživanje i eksploataciju nafte u severnom Egeju (Συρίγος 2018, 244). Ta licenca je tako isparcelisala pomorsku mapu istraživanja da bi ostrvo Lezbos bilo sasvim odsečeno od ostatka grčkog EP, a to je bio i novoproklamovani cilj Turske – grčka ostrva naspram maloazijske obale nemaju pravo da generišu EP (Συρίγος 2018, 246–248). Naredne godine u maju Turska je objavila da će istraživački brod „Čandarli“ u pratnji ratnih brodova isploviti u sporni EP, ali se „Čandarli“ ipak nije pomerio van turskih voda nakon grčkog protesta. Zbog čega je onda u ovoj prvoj krizi Grčka izašla kao pobednik?

Odgovor glasi: zbog različitih percepcija lidera dve zemlje u njihovoj distanci prema SAD. S jedne strane, Atina je bila ubeđena ne samo da ima podršku SAD u egejskim sporovima sa Turskom, već i za planirano pripajanje Kipra – a koje je bilo pitanje sa mnogo većim ulogom, bez obzira što se pokazalo kasnije kao loša računica. Grčki diktator Dimitrios Joanidis bio je ubeđen da ima podršku Amerikanaca za pripajanje Kipra (Βουλή των Ελλήνων & Βουλή των Αντιπροσώπων 2018, 76–78), pa je računao da, tim pre, ima istu podršku da odbije i svaku tursku pretenziju u Egeju.³ Odatle i oštar protest Grka na proklamovanu nameru Turske sa „Čandarlijem“. S druge strane, Ankara je pokušala da „opipa puls“ američke strane pre nego što bi njen brod uplovio u sporni EP. Turski ministar spoljnih poslova Turan Guneš je u aprilu 1974, prilikom sastanka sa američkim državnim sekretarom Henrijem Kisindžerom, nagovestio da će se verovatno „nešto u vidu svađe desiti u Egeju“ između Grčke i Turske, te da to nije razlog da se Vašington „alarmira“, jer „Turska veruje da ima nafte u Egeju“ koju bi želela kompromisno da eksploatiše sa Grčkom, ali da Grčka želi da iskoristi ostrva blizu turske obale kako bi prisvojila ceo sporni EP za sebe (U.S. Department of State 2007, 664–665). Kisindžer mu je odgovorio da „ne gura ta ostrva ka moru, jer kao poznavalac turske istorije, on zna da je Turska sklona drastičnim rešenjima“ – a na šta mu je Guneš odgovorio da „nimalo ne brine“. Očigledno, Turska je ove Kisindžerove reči shvatila kao „crveno svetlo“ za eventualni upad u sporni EP, dok je Grčka bila ubeđena da ima „zeleno svetlo“ tim pre i za Egej, ako je isto to mislila i za Kipar. Osim toga, Turska je videla da Grčka aktivno podržava kiparske Grke, pa je verovatno pretpostavljala da bi – tim pre – bila aktivna i u odbrani svojih pozicija u Egeju, tj. da bi „Čandarliju“ blokirala plovidbu.

Naredna kriza je izbila 1976. godine. Turska je objavila u martu te godine da će njen brod „Sismik“ isploviti u sporni EP radi istraživanja nafte, prilikom čega je premijer Sulejman Demirel izjavio da će svaki pokušaj sprečavanja aktivnosti broda

³ Mišljenje većinskog dela istražnog odbora grčkog parlamenta u vezi kiparske krize 1974. je da su SAD aktivno bile umešane u podsticanje Joanidisa da izvrši državni udar na Kipru kako bi ga pripojio Grčkoj, tj. da su mu davale „obećanja i garancije“ da Turska neće intervenisati ukoliko se on odluči na taj korak.

Turska držati za *casus belli* (Συρίνος 2018, 315). Nakon nekoliko odlaganja, brod je uplovio u sporne vode i tamo se zadržao dve nedelje tokom avgusta 1976. Dok brod nije ušao u sporni EP, Atina je obaveštavala Ankaru da bi trebalo da odustane od svoje namere, jer to ne bi doprinelo grčko-turskom dijalogu i da bi nadalje trebalo izbegavati akte koji bi mogli da imaju pravne posledice za pretenzije bilo koje od strana u Egeju. Međutim, kada je „Sismik“ ušao u spornu zonu, bez obzira na povike opozicije na čelu sa Andreasom Papandreouom upućenim premijeru Konstantinosu Karamanlisu da bi trebalo potopiti turski brod, Grčka ipak nije direktno reagovala i brod je mirno završio ispitivanja podmorja. Sve što je uradila Grčka svelo se na traženje vanredne sednice Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i obraćanje Međunarodnom sudu pravde u cilju nalažanja „privremenih mera“ kojima bi se odložile ili prekinule aktivnosti turskog broda, ali je sve to bilo bez konkretnog pozitivnog ishoda po grčku stranu (Συρίνος 2018, 316). Turska nije osuđena i delatnost broda nije prekinuta, tj. Turska je iz ove krize izašla kao pobednik.

Turska je i sada, kako pre tako i tokom slanja broda, rešila da „ispipava puls“ američkoj strani. Dovoljno je pogledati sadržaj dva razgovora koji su bivši premijer (dve godine ranije izvršio invaziju na Kipar) Bulent Edževit – a u momentu tog razgovora kao opozicionar – i turski ministar spoljnih poslova Ihsan Čalajangil vodili sa američkim predsednikom Džeraldom Fordom i državnim sekretarom Kisindžerom (U.S. Department of State 2007, 819–842), i to u prisustvu turskog ambasadora u Vašingtonu Ezenbela koji je sadržaj razgovora svakako uputio vlastima u Ankari. Kisindžer je rekao u drugom razgovoru Čalajangilu da „ne misli da treba da zaustave brod“, čak i nakon što je on uplovio u sporni EP. To je bila eksplicitna potvrda onoga što je Edževit mogao da nasluti sa gotovom izvesnošću u prvom razgovoru sa Kisindžerom i Fordom, jer mu je Kisindžer rekao da „SAD nisu dale garancije Grčkoj za Egej“, da „se SAD protive provokacijama sa obe strane“, ali da „nije siguran da li bi se turska ekspedicija u EP mogla smatrati provokacijom“. To je otvorilo manevarski prostor za Tursku da makar pokuša sa ulaskom u sporni EP, pa da onda „sondira“ dalju reakciju Amerike. Kada se na to doda i Edževitova nada izražena Fordu da će on pobediti Kartera na izborima (koji nikako ne bi odgovarao Turskoj zbog pro-grčkih stavova) i činjenica da je Turska još u martu iste godine postigla vojni sporazum sa predsedničkom administracijom (ostalo da ga ratifikuje Kongres),⁴ onda se kristališe tadašnja percepcija Turske po kojoj je, ovog

⁴ Što se tumačilo kao „otopljanje odnosa“, jer je nakon turske invazije na Kipar Amerika prekinula svaku vojnu saradnju sa Turskom – Kongres je zabranio izvoz oružja u Tursku, a Turska je zatvorila američke baze (Güvenç and Özel 2022, 528). Vojni sporazum je Ford sklopio sa Turskom 26. marta 1976. i on je predviđao vojnu pomoć Turskoj tokom četiri godine, u zamenu za ponovno otvaranje američkih baza (Karagöz 2004, 115).

puta, ona imala „zeleno svetlo“ od Vašingtona za aktivnosti u spornom EP.⁵ S druge strane, Grčka je bila svesna da o njenoj udaljenosti od SAD ne svedoči samo relativno zbližavanje Vašingtona i Ankare kroz novi vojni sporazum, već i činjenica da je Grčka nakon kraha svoje politike na Kipru odlučila da izađe iz komandne strukture NATO-a (u kojoj je Grčka bila zajedno sa Turskom još od 1952) i tako unazadi svoje veze sa ovim vojnim savezom na čijem čelu se nalazila Amerika (Chalkos 2024, 367).

Stoga, nije čudno što je Grčka, oslabljena nakon ove krize, pristala da potpiše „Bernsku deklaraciju“ sa Turskom u kojoj je istaknuto da politički pregovori u vezi EP imaju prioritet u odnosu na sudsko rešenje, tj. da dok traju ti pregovori obe strane treba da se uzdrže od „jednostranih poteza koji mogu prejudicirati pregovore“ (Bugarčić 2021, 231).⁶ Ti pregovori su vođeni sve dok je Karamanlisova vlada Nove Demokratije – koja je i potpisala tu deklaraciju – držala vlast, odnosno dok Papandreu i PASOK nisu preuzeli kormilo (oktobar 1981). Iako pregovori nisu rezultirali dogovorom, Atina je tokom njih bila spremna da odustane od svojih inicijalnih pozicija u određenoj meri, kao u pitanju EP kada je predložila da Ankara ipak dobije svoj EP u međuprostoru između grčkih ostrva Lezbosa, Hiosa i Samosa (pod uslovom da ta i druga grčka ostrva nikako ne budu „odsečena“ svojim EP od ostatka grčkog EP u Egeju), dok Ankara nije odustajala od svojih početnih stavova pre pregovora – ili da se deli EP Egeja na dva jednaka dela ili da dve zemlje „zajedničkim snagama“ istražuju i eksploatišu prirodno bogatstvo Egeja (Συρίγος 2018, 349). Prekid pregovora se ne može objasniti ni oportunizmom Grčke, jer pregovori nisu prekinuti ni nakon što se Grčka vratila u komandnu strukturu NATO-a i pristupila Evropskoj zajednici. Naime, i nakon ova dva povoljna događaja po Grčku, Atina je odlučila da izvrši niz koncesija u pregovorima za Ankaru u domenu egejskog vazdušnog prostora, a na osnovu kojih je turska vojno-civilna avijacija lakše održavala vojne vežbe, tj. prelete ka afričkim i evropskim destinacijama (Συρίγος 2018, 344–346).

⁵ Unutarpolitičke razloge koji su naveli Ankaru da sada bude odlučnija – premijer Demirel trpi optužbe opozicionara Edževita da je popustljiv, jer je maja 1976. pristao na grčki predlog o sudskom rešenju spora oko EP (za koji se verovalo da više koristi Grčkoj, vidi fusnotu br. 1), pa tek potom preti krizom Grčkoj kako bi je naterao da odustane od suda i pristane na turski predlog pregovora (Συρίγος 2018, 325). Što odgovara našoj tezi da na krizu mogu simultano uticati i „prvi stub“ (distanca u odnosu na SAD) i „drugi stub“ (unutrašnja politika).

⁶ Strane su potpisale tajni deo deklaracije po kojem su postignuto rešenje između sebe imale da podnesu međunarodnom sudu na „odobrenje“. Sirigos smatra da je to zato da bi obe strane imale „pokriće“ za ustupke koje će učiniti, a koji bi predstavljali manje-veće odstupanje od inicijalnih maksimalističkih zahteva, postuliranih u dotadašnjoj diplomatskoj komunikaciji i ukorenjenih u javnom mnjenju obe zemlje (Συρίγος 2018, 327).

Ako su prethodne dve krize uzrokovane i rešene, pre svega, (ne)tačnim percepcijama grčkog i turskog vođstva u pogledu njihove distance prema Vašingtonu, naredna iz 1987. je mahom posledica faktora iz drugog i trećeg „stuba“ koje smo pomenuli u apstraktu – unutrašnje političke dinamike (sa svim njenim specifičnostima) i „šumova“ u međusobnoj komunikaciji (zajedno sa faktorom slučaja).

Drugi „stub“ se najpre ogleda u liderskim karakteristikama Papandreua. On ne samo što je pozivao da se potopi turski „Sismik“ dok je trajala kriza 1976, već je u celom periodu svog opozicionog staža razvijao sistematske ideloške pozicije, a koje su se u domenu spoljne politike mogle svesti na prestanak grčke zavisnosti od SAD, NATO-a i Evropske zajednice, jer su „te zemlje i međunarodne organizacije dosledno podržavale Tursku u njenim sukobima sa Grčkom“ (Συρίγος 2018, 364–365). Papandreu je bio stava da grčka pasivnost i popustljivost samo hrane tursku agresivnost. U tom duhu je još 1976. napisao „Egejski dekalog“ koji je u 10 tačaka predstavljao filozofiju PASOK-a u vezi egejskih sporova sa Turskom (Συρίγος 2018, 366). Neke od njih su sadržale stavove o potrebi da Grčka pokaže odlučnost: 1) da se vojno unapredi kako bi imala više aduta da zauzda tursku agresiju u Egeju, tj. da ne obraća pažnju na sudsko rešavanje spora, 2) da osamostali svoju spoljnu politiku od turskih pokrovitelja (SAD i NATO) tako što će zatvoriti američke baze na svojoj teritoriji. Papandreu je verovao ne u popustljivost koja u krajnoj liniji izaziva tursku invaziju, već u aktivno blokiranje turskih planova u Egeju. I nakon što je prekinuo pregovore, Papandreu je ponovio da oni mogu da se obnove samo pod uslovom da se ne razgovara o pitanjima koje Grčka shvata kao suverenitetska i da nema provokacija u Egeju. A nakon što je turski deo Kipra proglasio nezavisnost (novembar 1983),⁷ Papandreu je listi uslova za ponovni dijalog pridodao sledeće: 1) povlačenje turskog priznanja severnokitarske „pseudodržave“, 2) povlačenje turske vojske sa Kipra (Συρίγος 2018, 369).

Zato nije ni čudno što su pregovori sa Turskom tada prekinuti isključivo zbog ideoloških svetonazora ovog grčkog lidera – Atina nije obraćala pažnju na svoju distancu prema Vašingtonu (naprotiv), dok Turska nije bila u zategnutim odnosima sa Amerikom. Takođe nije čudno ni to da je, baš zahvaljujući asertivnosti ovog grčkog lidera, u momentu kada je naredna kriza izbila 1987. u Egeju, Grčka reagovala kao nikada pre – celokupna flota isplovila u Egej, čitava kopnena vojska stavljena u pripravnost i izvršena delimična mobilizacija rezervista (Συρίγος 2018, 381).

⁷ Po svemu sudeći, to je Ankara uradila nakon što je februara 1982. Papandreu, kao prvi predsednik Grčke nakon turske invazije na Kipar, izjavio na grčkom delu ostrva pred oduševljenim masama kako Grčka ne samo da „pomaže“ kiparskim Grcima (συμπαρίσταται), već i se „svrstava“ u njihove borbene redove (συμπαράτασσεται).

Treći „stub“ se ogleda u distorzijama komunikacije na dva nivoa, od kojih je prvi „čitanje“ turskog državnog vrha Papandreuovih namera (i dela) koji se tiču potencijalne eksploatacije EP, a drugi nesporazumi na relaciji službenici grčkog ministarstva spoljnih poslova–turski ambasador u Atini. U skladu sa „Bernskom deklaracijom“, Grčka je 1978. suspendovala pravo istraživanja stranim naftnim kompanijama kojima je dala licencu za područje van grčkih TV, a istočno od severnoegejskog ostrva Tasos (kako se ne bi provocirala Turska), da bi odlazeća vlada Nove Demokratije (očekujući poraz na izborima) ukinula suspenziju uoči samih izbora – i time „vruć krompir“ suočavanja sa turskim reakcijama, prema naknadnim izjavama vrha PASOK-a, nelegitimno prebacila njemu u ruke (Συρίγος 2018, 376–377). Iako je PASOK ispoštovao ukidanje suspenzije kako bi izbegao sudski spor sa kompanijama i očuvao kredibilitet države u ugovornim odnosima, čim su okončana prva istraživanja, odlučeno je da se suspenzija obnovi, tj. licenca za vode istočno od Tasosa više nije bila davana. Kako izjave vrha PASOK-a, tako i dosledno obnavljanje suspenzije, bile su signal Turskoj da ne reaguje suviše oštro na ta kratkoročna istraživanja koja su samo jednom u toku 1982. sprovele strane naftne kompanije.

Ipak, problem u „čitanju“ signala nastao je kada je Papandreu odlučio da Grčka kao država preuzme kontrolni paket akcija u tim kompanijama, što je Turska protumačila kao definitivnu pripremu za grčke provokacije u EP sasvim suprotno slovu i duhu „Bernske deklaracije“ (Συρίγος 2018, 377–379). Papandreu je to želeo jer se bojao da bi strane naftne kompanije u nekom momentu mogle da sprovedu istraživanja u spornom EP, bez konsultacija sa grčkom državom ili suprotno njenim odlukama i time izazovu krizu sa Turskom (kompanije su bile pod pritiskom da sprovedu istraživanja od svojih akcionara, a tužba protiv grčke države zbog stalnog produžavanja suspenzije već je bila pred grčkim sudovima). S druge strane, Ankara je upravo u tom pokušaju prisvajanja državne kontrole nad privatnim stranim kapitalom videla Papandreuov plan o efikasnijoj ekspanziji grčkih interesa u spornom EP.⁸ Pogotovo je na Ankaru negativno delovalo saopštenje Atine da za nju „Bernska deklaracija“ više ne važi, jer su pregovori dve strane prekinuti još 1981. Međutim, Papandreu je porekao validnost „Bernske deklaracije“ ne zbog toga što mu je u njoj smetalo pozivanje obe strane da se suzdrže od jednostranih akcija u Egeju, već zato što mu je smetalo isticanje prednosti pregovora u odnosu na sudsko rešenje spora. Da je želeo zapravo očuvanje *status quo* režima na samom moru i

⁸ Kako podvlači Sirigos, Atina je smatrala da su strane kompanije u dosluhu sa turskim vlastima jer su im se poklopili interesi – kompanije su želele da što pre krenu sa istraživanjima i eksploatacijom nafte, a Ankara je te aktivnosti želela da iskoristi kao povod da ponovo interveniše sa svojim brodovima u spornom EP, kako bi još jednom potvrdila svoje aspiracije i na grčki deo EP.

odsustvo bilo čijih jednostranih akcija, svedoči ne samo njegov manevar u odnosu na strane naftne kompanije, već i činjenica da je baš on inicirao postizanje dogovora – sasvim nezavisno od „Bernske deklaracije“ – o „moratorijumu“ na akcije obe strane u Egeju, bez obzira što su pregovori prekinuti i što, po viđenju grčke strane, dogovor iz Berna samim tim više ne važi.⁹ Ali, sve i da je Ankara imala neku zadržku u pogledu finalne ocene Papandreouovih namera ona je razvejana zahvaljujući turskom ambasadoru u Atini Akimanu, koji je u okviru komunikacije sa zamenikom ministra spoljnih poslova Grčke i njegovim saradnicima: 1) ili od njih dobio nedovoljno jasne poruke o grčkom stavu koji se ticao tematike nacionalizacije naftnih kompanija i mogućih istraživanja u EP, 2) ili je sam loše preformulisao njihove poruke koje je zatim slao u Ankaru (Συρίγος 2018, 379).

U kombinaciji sa komunikacijskim „šumovima“, faktor slučaja je takođe pojačao sklonost Turske da započne sa eskalacijom. Odsustvo turskog premijera Turguta Ozala iz zemlje usled operacije srca, kao i ministra spoljnih poslova Vahita Halefolua koji je bio na pregovorima u inostranstvu, po mišljenju nekih turskih autora poremetila su ravnotežu u turskom establišmentu između „jastrebova“ i „golubova“ u korist prvih – ministar za državna pitanja Hasan Guzel pokušao je da iskoristi „vakuum“ u vrhu vlasti kako bi poslao turski istraživački brod „Piri Reis“ u pratnji vojnih brodova u sporni EP, čak i po cenu rata sa Grčkom (Dizdaroğlu 2023, 39).¹⁰ Kako je sam priznao posle za tursku štampu, Turska je propustila istorijsku šansu zato što se u poslednji čas u Tursku vratio premijer Ozal koji je zaustavio flotilu,¹¹ a da je Turska nastavila sa eskalacijom krize Grčka više ne bi nikada plovila spornim područjem Egeja – što se (po Guzelu nažalost) nije dogodilo, jer se pojavio Ozal i uništio sve što je bilo isplanirano bez njega. Guzel je doslovno rekao da je Ozalov zaokret po ovom pitanju bio protiv nacionalnih interesa Turske. Tako da ovde vidimo najbolji dokaz da je često besmisleno govoriti o državama kao potpuno unifikovanim i racionalnim akterima, čije vođe u svakom momentu i kontekstu imaju jasan i harmoničan stav o tome šta je tačno nacionalni interes jedne zemlje i kako ga najefikasnije ostvariti. U tom smislu, faktor „prvog stuba“ (percepcija

⁹ Iako je nekoliko puta potpisivan, poništavan i ponovo obnavljan, „moratorijum“ je propao nakon nekoliko meseci tokom 1982, jer su strane jedna drugu optuživale za povrede vazdušnog prostora a, osim toga, Turska je smatrala da su pregovori automatski otpočeli stupanjem na snagu „memoranduma“, dok je Grčka smatrala da je „memorandum“ samo preduslov da se krene u pripremu dijaloga koji je takođe imao svoj preduslov, tada još neispunjen – pristanak Turske da se pregovori ne tiču suverenitetskih pitanja Grčke (Συρίγος 2018, 367–368).

¹⁰ Sirigos je turske „jastrebove“ nazvao „dubokom državom“ (το βαθύ κράτος) (Συρίγος 2018, 379).

¹¹ Ozal je izjavio da ako grčki brodovi ne budu uplovljavali u sporni EP, onda neće ni turski „Piri Reis“ (Συρίγος 2018, 381).

bliskosti sa SAD) je mogao igrati samo sekundarnu ili posrednu ulogu, imajući u vidu da je samo desetak dana pre izbijanja krize Turska ponovo obnovila vojni sporazum sa SAD (Uslu 1997, 15). Tačnije, turski „jastrebovi“ su izgleda delom računali na ovu bliskost sa Vašingtonom kada su inicirali krizu, ali je Ozalov prekid krize nemoguće objasniti „prvim stubom“ – Ozalov povratak i njegovo blokiranje turskih brodova „ugasili“ su sve kalkulacije tog tipa, tj. pokazali su da su krizom iz 1987. dominirala druga dva „stuba“.

Bez obzira što je kriza okončana uzajamnim merama deeskalacije, tj. zaustavljanjem turske flotile unutar turskih TV i grčkom vojnom demobilizacijom, može se reći da je iz ove krize Grčka izašla kao pobednik, jer je Turska, iako svesno prva inicirala krizu pogrešnom percepcijom o grčkim namerama u Egeju, prva i predložila smirivanje situacije. Ozal, ne samo što je imao manje agresivan stav prema grčkim interesima u Egeju od turskih „jastrebova“, već je isti pomirljiviji stav imao prema Siriji čak i u momentu dok je krila vođu kurdskih pobunjenika Abdulaha Odžalana, a iznad svega je želeo da ima grčku podršku za priključenje evropskim integracijama (Συρίως 2018, 382). Stoga, može se reći da je ova kriza iz 1987. ne samo izbila, već i da je i okončana zahvaljujući faktorima iz drugog „stuba“.

Sporovi između Grčke i Turske nakon Hladnog rata (1995–2020)

Nakon Hladnog rata, grčko-turski morski sporovi se šire i na istočni Mediteran van užeg Egeja, ali je prva posthladnoratovska kriza ipak bila strogo egejska. Ona se ticala spornog suvereniteta nad dva nenaseljena mala ostrva – istočnom i zapadnom Imijom.¹² Kada se sagleda ceo tok krize, može se reći da je teško sagledati makar i posrednu ulogu „prvog stuba“ u njoj.

Povod za krizu spada u slučajne okolnosti „trećeg stuba“, na koje su se potom nadovezivali faktori iz „drugog stuba“ (Ηλίας 2017, 79–87). Na samom kraju decembra 1995. jedan turski brod se nasukao na istočnu Imiju. Kada je grčka obalska straža ponudila pomoć, kapetan turskog broda je najpre odbio pomoć rekavši da se njegov brod nalazi u turskim vodama. Na kraju je ipak grčki tegljač vratio nasukani turski brod u najbližu luku na suprotnoj turskoj obali. Obe strane su u stalnoj komunikaciji preko grčke ambasade u Ankari, prilikom koje jedna drugoj notama saopštavaju da Imija pripada samo jednoj od njih. Tek kada je u grčkim medijima procureo sadržaj nota iz kojih se videlo da Turska osporava grčki suverenitet nad Imijom, predsednik susedne ostrvske opštine Kalimnos

¹² Pošto se ovde ne radi o EP ili EEZ, spor se može podvesti pod spor oko teritorijalnih voda (TV).

(Dijakomihalis), revoltiran turskim pretenzijama, iskrcava se na istočnu Imiju u pratnji policajca, sveštenika i dvoje sugrađana kako bi postavio grčku zastavu. Sutradan, novinari turskog lista „Hurijet“ se helikopterom iskrcavaju na isto ostrvo kako bi uklonili grčku zastavu i postavili tursku, prilikom čega prave reportažu koja se potom emituje na turskim kanalima. Naredni dan, grčka mornarica – u skladu sa odobrenjem vlade – skida tursku zastavu, ali bez znanja i odobrenja vlade nanovo stavlja grčku zastavu po komandi šefa generalštaba Hristosa Liberisa (Ελλης & Ιγνατίου 2009, 60). Grčka mornarica i obalska straža su blokirale pristup istočnoj Imiji, tako da turski vojni brodovi nisu mogli da priđu bez izbijanja ratnih dejstava, a na samom ostrvu su se stacionirale specijalne grčke ronilačke jedinice – upravo kako bi štitile nanovo postavljenu grčku zastavu.¹³ Grčka vojska je dobila naređenje da primeni silu ako Turska pokuša da iskrca trupe na istočnu Imiju, ali da ni na koji način ne provociraju u blizini stacioniranih turskih brodova. Turska najpre predlaže deeskalaciju kroz započinjanje pregovora o razgraničenju u Egeju, što Grčka odbija. Zatim Turska povećava broj brodova i aviona oko Imije, i zahteva od Grčke ne samo da povuče trupe sa ostrva i brodove već i da ukloni grčku zastavu. Grčka odgovara slanjem cele flote ka Imiji, što je bio signal za Vašington da se uključi u spor kao posrednik. Grčki premijer Kostas Simitis pristaje da povuče trupe, ali traži ostanak grčke zastave na ostrvu. Iako Atina dobija informacije iz Vašingtona da sledi turski napad na istočnu Imiju, Ankara ipak koristi činjenicu da je zapadna Imija nebranjena i na nju iskrcava trupe. Kriza je okončana tako što je Vašington predložio stranama da povuku i trupe i zastave, što je bilo bliže turskim zahtevima nego grčkim. Iako su u početku i Simitis i šef diplomatije Teodoros Pangalos bili protiv uklanjanja nanovo postavljene grčke zastave, nakon što je Turska zaposela zapadnu Imiju i okačila svoju zastavu, njih dvojica su u ubeđenju da je Grčka iz strateške prednosti prešla u defanzivu olabavili stav – za razliku od šefa generalštaba Liberisa i ministra odbrane Gerasimosa Arsenisa koji su stav zadržali, ali nisu uspeali da ga nametnu ostatku vlade (Ελλης & Ιγνατίου 2009, 129–167).

Iako je kriza rešena vraćanjem na *status quo ante*, nesumnjivo da je Grčka izašla iz krize kao gubitnik, jer bez obzira što njena vlada nije direktno inicirala krizu, ipak su delovi grčke države i društva (državni službenici koji su medijima dostavili tajnu diplomatsku prepisku, mediji koji su je objavili i građani Kalimnosa koji su postavili grčku zastavu) bili *spiritus movens* ove krize. Preciznije, nakon inicijalnog „trećeg stuba“ slučajnog faktora, unutrašnja politička dinamika i liderski stilovi „drugog stuba“ su jedini faktori koji mogu objasniti dalji tok krize. Odnosi sa Vašingtonom

¹³ Drugim rečima, da Liberis nije naredio – suprotno vladi – ponovno postavljanje zastave, vrlo je moguće da bi kriza na ovom stadijumu i bila prekinuta. Ovo predstavlja još jedan dokaz da nije smisleno govoriti o državama kao savršeno racionalnim i unifikovanim akterima.

teško mogu da se uzmu u obzir, jer iako je PASOK činio vlast kao i u prethodnoj krizi, ovoga puta je šef partije bio Simitis koji je imao sasvim drugačiju idejnu orijentaciju od njegovog prethodnika Papandreua (Ελλης & Ιυνατίου 2009, 34–38). Simitis je bio predvodnik „progresivne struje“ u partiji koja je zagovarala novi spoljnostopolitički kurs, dok je predvodnik „konzervativne struje“ koja je zagovarala opstanak spoljne politike Papandreua bio ministar odbrane Arsenis. Nakon što je dobio unutarpartijske izbore, Simitis je pokušao da istera Arsenisa sa ministarske pozicije, ali to nije moglo odmah da mu pođe za rukom, jer su konzervativci u partiji još imali određenu snagu. Arsenis kaže da je ostankom u vladi želeo da koliko god je to moguće sačuva „papandreuvsku“ doktrinu jedinstvenog bezbednosnog prostora Trakija–Egej–Kipar, a da je ta doktrina najviše smetala Simitisu i njegovim savetnicima na čelu sa Pangalosom. Bez sumnje, premijer i šef diplomatije su u startu imali pozicije bliže turskim od onih koje je držao ministar odbrane Arsenis i naročito šef generalštaba Liberis. Dodatno, Pangalos je direktno optužio predsednika opštine Kalimnos Dimitrisa Dijakomihalisa da je kao pripadnik „konzervativne struje“ PASOK-a postavljanjem grčke zastave na Imiji nesmotreno želeo da utiče na ishod unutarstranačkih izbora po cenu guranja zemlje u rat sa Turskom (Ελλης & Ιυνατίου 2009, 38–39). Dakle, to što je Simitis kao novi šef PASOK-a bio daleko umereniji u svojim stavovima prema SAD i NATO-u, odnosno bliži sa Vašingtonom nego njegov prethodnik, nije ga nimalo guralo u agresivniji stav prema Turskoj (nalik na pukovnika Joanidisa 1974), već naprotiv. U grčkim umerenim kalkulacijama prema Turskoj, 1995/96. nikakvu ulogu nije igrao odnos sa Vašingtonom, već unutrašnja politička dinamika novih idejnih vetrova i liderskih stilova. Vašington je kasnije tokom krize bio samo posrednik koji je tehnički omogućio Simitisu da sprovede u delo spoljnostopolitičke pozicije koje su kod njega već ranije postojale.

Takođe, i distanca Turske prema SAD nije igrala nikakvu ulogu u njenim motivima kako da postupa tokom krize. Turska je tokom ove krize bila dosta asertivnija nego 1987. kada je njen odnos sa SAD bio sličan. Jer, ako je 1987. uoči same krize obnovila hladnoratovski vojni sporazum sa SAD koji je bio od vitalne važnosti za obe zemlje u smislu zaštite od sovjetskog ekspanzionizma, Turska je tokom Imije bila u višegodišnjem (još od 1991) ugovornom aranžmanu sa SAD „Operation Comfort II“ (OPC-II), na osnovu kojeg je podržala američku intervenciju u Iraku, pružajući baze i logistiku za američku avijaciju koja je nametnula zonu zabrane leta za iračke avione u severnim kurdskim oblastima Iraka, a u cilju slabljenja režima Sadama Huseina (Balık 2016, 54–74). OPC-II se obnavljao nakon toga svakih šest meseci, i Vašington je višekratno naglašavao Ankari da je to obnavljanje krucijalno za dobre odnose između dve strane (Balık 2016, 59). Iako su mnogi politički činioци u Turskoj imali rezerve tokom čitavog trajanja ovog

aranžmana (Balik 2016, 59–61, 73), to se nimalo nije razlikovalo od nedoumica koje su imali i 1987. uoči vojnog sporazuma (Uslu 1997, 15).

Zapravo, unutrašnja politička dinamika u slučaju Imije 1995/96 je više nego ikada pre istakla ulogu turske vojske u oblikovanju spoljne politike zemlje. Uloga vojske je sigurno postojala i tokom 1987, jer je već pomenuti Guzel koji je predvodio „jastrebove“ u neuspešnom pokušaju da u Ozalovom odsustvu uvuku zemlju u rat sa Grčkom, bio ličnost od velikog poverenja unutar vojnih krugova (Sofuoglu 2017).¹⁴ Međutim, Ozal je očigledno bio dovoljno jak lider da pukim svojim povratkom u zemlju minira sve planove turskih „jastrebova“. Takođe, turska premijerka u vreme krize oko Imije Tansu Čiler, ne samo da nije imala Ozalove političke ciljeve nego ni njegove liderske veštine ili politički pedigree na osnovu kojih bi mogla da nametne svoju volju armiji. Naime, ona je i pre Imije u unutrašnjoj politici dosledno sledila liniju vojnog establišmenta, dok u spoljnoj politici, ako je i odstupala od stroge vojne linije, to je bilo samo u smeru još veće distance u odnosu na vojsci opoziciona stanovišta – a što je sve bio rezultat manjka političkog samopouzdanja za domaće teme i iskustva za spoljnopolitičke (Kesgin 2012, 37, 40, 49; Kürkçü 2019, 218).

Osim vojske i Čilerove koji su zagovarali podizanje uloga i eskalaciju, od ostalih državnih organa koji su imali uticaj na tursko držanje tokom Imije, treba izdvojiti predsednika Demirela i neke službenike ministarstva spoljnih poslova koji su imali umereniji stav (Kürkçü 2019, 214–217). Ako su prvi smatrali da je Imija nesumnjivo turska teritorija i da Grčka nema pravo da dovodi u sumnju status ostrva, drugi su smatrali da je status Imije otvoren za pregovore. Demirel je upozorio i vojsku i Čiler da on kao glavnokomandujući ne može podržati njihovu inicijalnu ideju o iskrcavanju trupa na istočnu Imiju na kojoj su se već nalazile grčke trupe, čime je nesumnjivo izbegnut rat. U ministarstvu spoljnih poslova formirane su dve struje. Jedna, na čelu sa ministrom Denizom Bajkalom, delila je Demirelov stav, ali je druga na čelu sa podsekretarom Onurom Ojmenom bila na strani vojske i Čilerove.¹⁵

¹⁴ Sofuolu, kao ugledan novinar turske državne televizije TRT, podseća da je turski general Koman nakon krize oko Imije (septembar 1996) imao susret sa Guzelom. Tom prilikom je Guzelu otkrio vojni plan o puču protiv Erbakana i želju svih generala da on (Guzel) bude premijer nakon puča. Sofuolu piše da je Koman imao „razloge da veruje kako će Guzel imati simpatije prema takvom njegovom predlogu“, jer se radilo o starim prijateljima i kolegama (Guzel je bio obaveštajni koordinator između turske vojske i tajnih službi).

¹⁵ Postoje i grčki i turski autori, kao i (u vreme krize) turski opozicioni političari (budući premijer Jilmaz), koji ostavljaju mogućnost ili misle da je uloga Ojmena bila presudna, u smislu da je – navodno – sakrio od državnog vrha pismo koje je dobio od turskog ambasadora u Rimu, a koji se iz kontakta sa italijanskim vlastima uverio da je Imija pre nego što je u celini prešla u grčke ruke bila sastavni deo italijanskog poseda Dodekanezi (Heraclides 2010, 135–136; Vathakou 2003, 88–89; Kürkçü 2019, 220–221).

Nakon Imije nije bilo kriza sličnih razmera. Reklo bi se da je to zato što su od tada obe zemlje manje bile podložne kapricima političkih lidera i unutrašnjim frakcijskim sukobima, a više se oslanjale na percepcije o odnosima sa Vašingtonom i Evropskom unijom (u daljem tekstu EU), bar dok je Turska očekivala početak ili ekspeditivan tok pristupnih pregovora (Ralević 2023, 204). Tačnije, uticaj „prvog stuba“ faktora je u poslednje dve decenije naglo porastao, a uticaj druga dva „stuba“ nije sasvim nestao, ali je značajno smanjen.

EU je za tursku spoljnu politiku postala naročito važna nakon što je Turska postala kandidat za članstvo u EU, a za šta joj je bila neophodna grčka pa i kiparska podrška (od 2004). Zato je u maju 2001. kriza rešena vrlo brzo, nalik na onu prvu iz 1974. sa „Čandarlijem“, nakon jedne reakcije grčkog šefa diplomatije preko telefona (Tsakonas 2010, 138; Συρίγος 2018, 730). Pritom, Ankara je imala odlične odnose sa Vašingtonom još od Klintonove posete Turskoj novembra 1999. kada je proglašeno „strateško partnerstvo“ zbog dobre saradnje u svim regionima od Balkana do Centralne Azije – a ta saradnja se ni u naznakama nije menjala sve do 2003. (Balik 2016, 132–136). Turska je prethodno najavila da će „Piri Reis“ isploviti radi istraživanja EP ne u Egej, već u istočni Mediteran – u more južno od najistočnijeg grčkog ostrva Kastelorizo, jugoistočno od Rodosa pa sve do Kipra. Radilo se o „sondiranju“ EP koji do tog momenta nije bio predmet spora, tj. o podmorju na koje obe strane nisu otvoreno pretendovale. Međutim, nakon što je registrovala grčko protivljenje, Turska je ustuknula bez obzira što je imala odlične odnose sa Amerikom, upravo zato što je morala da računa na buduću grčku podršku na svom putu ka EU. S druge strane, dok je Grčka u rukama držala ključeve evropskog puta Turske, nije imala razloga da bude izričita u zahtevu da Turska momentalno prekine započeto.

Turska zatim nekoliko godina nije izazivala nikakve krize. I to ne samo zbog toga što joj je bilo stalo do grčko-kiparske podrške za evropski put. Turska je od 2003, nakon što je odbila da prihvati američki predlog o zajedničkoj invaziji na Irak, zapravo raskinula „strateško partnerstvo“ sa SAD formirano četiri godine ranije (Walker 2007, 98–100). Nakon toga, počeo je period zahlađenja u odnosima zbog divergencija oko kurdsko-iračkog pitanja koji će trajati sve do samog kraja 2007. godine (Larrabee 2010, 12–20). U želji da osigura simpatije Brisela, i na većoj distanci sa Amerikom, Turska nije imala drugi izbor osim da ne izaziva provokacijama Grčku i Kipar. Međutim, nakon što su EU i pojedine članice počele da „koče“ Tursku u evropskim integracijama, Ankara je ponovo počela sa izazivanjem kriza. Evropski Savet je suspendovao pregovore sa Turskom oko Poglavlja VIII decembra 2006, zatim je francuski predsednik Nikola Sarkozy suspendovao pregovore u vezi Poglavlja XVII, da bi onda od 2009. i Kipar krenuo sa upotrebom svoje veto-moći prema Turskoj (Müftüler-Baç 2016, 98). A pošto je Kipar počeo sa Egiptom i Libanom (2007) da

definiše svoj EP u okolnim morima, Turska je odlučila da otvori krizu septembra 2007. objavom da će poslati „Piri Reis“ u sporne grčke i kiparske morske zone, ali je nakon protesta grčkog ministra spoljnih poslova odustala od plana (Συρίγος 2018, 731). Turska se opet povukla kao i u prethodnoj krizi, ali ovoga puta ne zato što je morala da vodi toliko računa o evropskom stavu, koliko iz razloga gorepomenutih zategnutih odnosa sa SAD koji nisu okončani sve do kraja 2007, kada je postignut dogovor o logističkoj podršci Amerike za tursku intervenciju u severnom Iraku radi obračuna sa snagama Radničke partije Kurdistanu koje su odatle napadale Tursku – pre toga, Amerikanci su zapravo višekratno uskraćivali Ankari podršku za takav upad (Shareef 2010, 215–216).

Ali, kada su u februaru 2008. turske trupe upale u severni Irak, predsednik Buš je posle samo sedam dana zatražio od Ankare da „brzo ostvari cilj i da se povuče“, što je ona i uradila samo dan kasnije (Shareef 2010, 216). Ankara je neubedljivo tvrdila da povlačenje nema veze sa stranim pritiscima, ali su je osim tajminga povlačenja i upada – ne pre američke kritike i ne pre američke podrške – demantovali i snažni opozicioni glasovi u turskom parlamentu (Park 2014, 10–11; Hyland 2008). Očigledno, Turska je procenila da joj se nimalo ne bi isplatilo da tokom Bušovog mandata započinje sa novom krizom u Mediteranu, jer bi rizik od američkog urgiranja da je što pre prekine bio ekstremno visok. Ako je mogla da pretrpi taj rizik po pitanju obračuna sa kurdskim borcima pa da svodi bilans tvrdnjom kako ih je uništila u celini ili delom, u slučaju uplovljavanja u sporni EP Turska bi u slučaju povlačenja pred grčkim protestom bila apsolutni gubitnik. Zato je procenila da joj je mnogo sigurnije da sačeka Bušov odlazak sa vlasti u novembru 2008. kako bi pokrenula novu krizu, iako je u julu 2008. izdala licencu svojoj državnoj naftnoj kompaniji (TPAO) za istraživanje istočnog Mediterana (Συρίγος 2018, 732). Turska je čekala pogodan trenutak – period međuvlašća u Vašingtonu, kada je novi predsednik izabran ali još nije stupio na dužnost. Ovoga puta, Turska je odlučila da preko TPAO unajmi privatnu norvešku kompaniju, umesto da u sporne vode šalje državni turski brod. Brod pod norveškom zastavom („Malene Østervold“) isplovio je u pratnji turskih ratnih brodova i odmah je započeo istraživanja 80 kilometara južno od grčkog ostrva Kastelorizo (Συρίγος 2018, 732–733). Turska je ovog puta primenila dve stvari koje nije nikada ranije, sve u cilju „sondiranja“ grčkih „crvenih linija“ – flota je isplovila odmah nakon notifikacije kako Atina ne bi imala vremena da blagovremeno reaguje i isturen je strani norveški brod u nadi da će grčka strana to percipirati kao manju provokaciju ili čak biti ravnodušna. Grčki patrolni brodovi koji su se potom pojavili, obavestili su norveški brod da nema dozvolu da boravi u grčkom EP. Turski prateći brodovi su replicirali u ime norveškog da se istraživanja rade u turskom delu EP. Atina je potom protestovala kod Ankare i Osla. Oslo je odgovorio da ne može da utiče na privatnu firmu svojih državljana, ali da smatra

da ona ima obavezu da se raspita u čijem području radi i ima li potrebne dozvole. Atina je onda kontaktirala norvešku firmu, nakon čega je norveški brod napustio sporno područje. Turska je opet izvukla deblji kraj u ovoj krizi, jer je sve adute bacila na mogućnost da Grčka neće biti isprovocirana brodom koji ne bi plovio pod turskom zastavom. No, pošto se to ipak dogodilo, Turska nije imala mehanizme da – u svetlu grčke rezigniranosti – naredi stranom privatnom brodu istrajavanje u spornim vodama.

Na kraju, desile su se još dve krize 2018. i 2020. za koje deluje da naučna literatura još nije obradila, ali se mogu izvući određeni zaključci uvidom u skupštinske zapisnike i izjave političara u medijima (bar kada je Grčka u pitanju). Nakon što je Turska jula 2020. poslala istraživački brod „Oruc Reis“ u sporni EP u trouglu između grčkih ostrva Krit–Rodas–Kastelorizo zajedno sa celokupnom vojnom flotom, bivši premijer Aleksis Cipras susreo se sa tadašnjim premijerom Kirijakosom Micotakisom i rekao mu da grčka mornarica i tada treba odlučno da blokira taj turski brod kao i oktobra 2018. kada je on bio premijer (*Καθημερινή* 2020a). Međutim, Micotakis se opredelio ne samo da ne reaguje, već i da grčkoj javnosti racionalizuje svoju pasivnost rečima da turski brod nije mogao da vrši istraživanja emitovanjem i primanjem zvučnih talasa, jer je – navodno – bio preveliki „šum“ od buke koje su pravili brojni prateći vojni brodovi. Suprotno su tvrdili Micotakisov savetnik za nacionalnu bezbednost Dijakopulos (koji je potom dao ostavku), kao i niz opozicionih lidera u plenarnoj sednici grčkog parlamenta (Βουλή των Ελλήνων 2020, 17692, 17703, 17706–17707; *Καθημερινή* 2020b).

Zašto je onda grčka reakcija bila različita 2018. i 2020? Ovo je utoliko intrigantnije jer je u oba slučaja Donald Tramp bio američki predsednik u svom prvom mandatu (oktobar 2018 – jul 2020). Radi se o tome da je u ta dva navrata Ankara bila na različitoj distanci u odnosu na Vašington. Oktobra 2018. Grčka je imala osnova da misli kako je mnogo bliže Vašingtonu nego Turska. Ranije tokom te godine, SAD su tražile od Turske da oslobodi i isporuči im američkog pastora Bransona, a Turska od SAD da joj isporuče Gulena kog je ona optuživala za pokretanje puča dve godine ranije (Sewar and Othman 2022, 24). Iako Gulen nikada nije isporučen, Branson je oslobođen 12. oktobra, četiri dana pre nego što je „Oruc Reis“ isplovio, jer Turska više nije mogla ekonomski da izdrži mere koje joj je uveo Tramp avgusta te godine, imajući u vidu da je vrednost turske lire (kao i privredna aktivnost uopšte) pala isključivo zbog udvostručenih američkih carina na turski čelik i aluminijum (Özatay 2020, 21–22). Osim toga, sve do novembra te godine Turska je suprotno želji Amerike uvećavala obim ekonomske saradnje sa Iranom, čime je u vreme te oktobarske krize dolazila pod udar Trampovih reči da „svako ko sarađuje sa Iranom, ne može sarađivati sa SAD“ (Sewar and Othman 2022, 26). Tako da, ako je Turska mislila da će joj puštanje pastora unekoliko približiti Americi koja bi joj dala širi manevarski prostor za delovanje prema

Grčkoj, još više je razloga Grčka imala da veruje kako ima još veći prostor da se odlučno postavi prema Turskoj, u generalnoj lošoj klimi međusobnih odnosa Turske i Amerike koja je obeležila celu dotadašnju 2018. godinu. S druge strane, cela 2020. je protekla u znaku solidnih odnosa SAD i Turske. Micotakis je još januara te godine posetom Beloj kući pokušao da obezbedi od Trampa podršku za blokadu turskih ambicija u Mediteranu, ali je naišao na otvoreno odbijanje – nakon što mu se Micotakis požalio da Turska preti Grčkoj, Tramp je sa ponosom počeo da priča o Erdoganu kao njegovom „dobrom prijatelju“ (Ellis 2021). Naime, Tramp je na kraju 2019. popravio do tada loše odnose sa Erdoganom nakon jednog telefonskog razgovora sa njim, tako što je suprotno ljudima iz administracije odlučio da izvuče američke trupe iz Sirije. Time je kurdske snage u Siriji, inače svoje dojučerašnje saveznike (Erdoganove neprijatelje), ostavio bez zaštite u nastupajućem okršaju sa turskim snagama koje su već kontrolisale severozapadnu Siriju (Seeberg 2019, 2; Siccardi 2021, 15–17). Otuda, nije iznenađujuće što je Turska pokrenula novu krizu u julu 2020, a Grčka ostala bez protesta.

No, iako su tokom ove dve krize dominirali faktori „prvog stuba“, ne treba izgubiti iz vida da faktori „drugog stuba“ nisu sasvim nestali.¹⁶ U grčkom parlamentu je upravo premijer Micotakis pomenuo, pozivajući se na knjigu Ciprasovog ministra spoljnih poslova Nikosa Kocijasa, da je razlog odustajanja Grčke od proširenja TV oko jonskih ostrva na kraju 2018. bila činjenica da se Cipras poveo za nekim svojim savetnicima koji su ga uplašili reakcijama Turske u slučaju odluke o proširenju (Βουλή των Ελλήνων 2021, 6029–6030). Jedino se u tom ključu može objasniti i druga kriza oko Imije u januaru 2017. Turska flota je narušila grčke TV tako što je prilikom jedne vojne vežbe opkolila oba ostrva Imija (Ιωαννίδης 2024, 66–67). Nakon što je preko američkih ambasada u Atini i Ankari Turskoj stigla poruka od grčkog komandata mornarice Evangelosa Apostolakisa da će Grčka „spaliti Imiju zajedno sa turskim trupama, ako se slučajno iskrcaju tamo“, Turska se povukla iz grčkih TV (Καρβουνόπουλος 2018, 13). Tog januara 2017. Ankara je bila u napetim odnosima sa Vašingtonom zbog nesuglasica oko zajedničkog delovanja u Siriji (divergencije oko kurdske pitanja i slabe vojne pomoći), zbog čega je zapretila zatvaranjem američkih baza u Turskoj i okrenula se Rusiji za vojno-tehničku asistenciju u nekoliko sirijskih operacija (Jeffrey and Cagaptay 2017, 4, 6). Grčka je ovde reagovala sasvim u duhu „prvog stuba“, ali je Turska mogla izazvati incident samo računajući na faktore „drugog stuba“ kod Grčke – u nadi da će možda kao i

¹⁶ Mislimo da je nakon neuspelog vojnog puča u Turskoj 2016. došlo do drastičnog pada uticaja vojnog faktora u spoljnoj politici, tako da je i „drugi stub“ velikim delom izgubio značaj za objašnjenje turske spoljne politike.

tokom prethodne krize oko Imije iz 1996. doći do nekog unutrašnjeg rasepa u vrhu grčke države koji će Turskoj omogućiti da trijumfuje i ovaj put.

Zaključak

U radu smo pokazali da se objašnjenje grčko-turskih sporova u Egeju i istočnom Mediteranu ne može tražiti u „velikim teorijama“ međunarodnih odnosa, pogotovo ne u (neo)realizmu i teoriji racionalnog izbora (teoriji igara). Za predmet rada je mnogo pogodnija bila spoljnopolitička analiza svakog spora koji je dobio obrise krize, utemeljena u kolopletu „tri stuba“ faktora: 1) percepcija odnosa sa SAD/EU, 2) unutrašnja politička dinamika i specifičnosti uz liderske stilove i ideje, 3) „šumovi“ u komunikaciji i slučajni događaji. Čak je i „prvi stub“, koji bi najviše mogao da podseća na strogo racionalnu kalkulaciju koordinata odnosa moći i sredstava zarad postizanja ciljeva, zapravo veoma često tek percepcija zasnovana na iluzijama, klimavim pretpostavkama i netačnim/efemernim informacijama. O tome najbolje govori ne samo prva kriza iz 1974, već recimo i pretposlednja (iz 2018) – Turska i Grčka mogu različito da vrednuju različite indikatore kvaliteta njihovih odnosa sa Amerikom. Dok jedna država može na osnovu poboljšanja samo jednog od indikatora da vrednuje kao signal da je nepoverenje sa Vašingtonom mutiralo u partnerstvo (pa i savezništvo), druga može da se drži drugih indikatora koji se nisu menjali kako bi održala uverenje da se distanca ove prve države u odnosu na SAD nije suštinski smanjila. Takođe, može se desiti da obe države krizu pokreću i na krizu reaguju računajući na različite „stubove“ vlastite ili tuđe perspektive. Postoje brojni faktori krize koji su van kontrole aktera, pri čemu pojedini aspekti ne mogu biti smatrani 'racionalnim', a neretko su i u sadejstvu sa faktorom slučaja. Pored toga, pretnja ratom, jednom upućena, bez obzira što u tom trenutku nije materijalizovana – ostaje nadalje da „visi u vazduhu“ (Καρβουνόπουλος 2018, 13).

Bibliografija

- Balik, Gürçan. 2016. *Turkey and the US in the Middle East – Diplomacy and Discord during the Iraq Wars*. London and New York: I. B. Tauris.
- Βουλή των Ελλήνων & Βουλή των Αντιπροσώπων. 2018. *Φάκελος Κύπρου – Τόμος Α*. Αθήνα-Λευκωσία.

- Βουλή των Ελλήνων. 2020. *Πρακτικά Βουλής*. ΙΗ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΓ'. Αθήνα. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20200826.pdf>.
- Βουλή των Ελλήνων. 2021. *Πρακτικά Βουλής*. ΙΗ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΞΕ'. Αθήνα. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20210120.pdf>.
- Bugarčić, Bojan. 2021. *Nepomirljivi saveznici – grčko-turski sporovi oko pomorskog razgraničenja u Egeju*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Chalkos, Ioannis. 2024. "The international dimensions of the Metapolitefsi, 1974–1976: a reassessment". *Byzantine and Modern Greek Studies* 48 (2): 364–381.
- U.S. Department of State. 2007. *Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976*. Foreign Relations of the United States, 1969–1976 Volume XXX. Washington, D.C.: United States Government Printing Office.
- Dizdaroğlu, Cihan. 2023. *Turkish-Greek Relations – Foreign Policy in a Securitisation Framework*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ellis, Tom. 2021. "When Trump hosted Tsipras, Mitsotakis", *Ekathimerini*, January 15. <https://www.ekathimerini.com/opinion/261188/when-trump-hosted-tsipras-mitsotakis/>.
- Έλλης, Αθανάσιος, και Ιγνατίου, Μιχάλης. 2009. *Ίμια – τα απόρρητα τηλεγραφήματα των Αμερικανών*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
- Güvenç, Serhat, and Soli Özel. 2022. "US–Turkey Relations since World War II: From Alliance to Transactionalism". In: *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, edited by Güneş Murat Tezcür, 523–543. New York: Oxford University Press.
- Ηλίας, Αντώνιος. 2017. *Χειρισμός Κρίσεων και Εθνική Αποτρεπτική Στρατηγική-Μια συγκριτική προσέγγιση του Μαρτίου 1987 και των Ιμίων*. Διπλωματική Εργασία. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Heraclides, Alexis. 2010. *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean – Imagined Enemies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hyland, Frank. 2008. "Turkey's Generals and Government Deny U.S. Interference in Operation Gunes". *The Jamestown Foundation*. Accessed 3 June 2025. <https://jamestown.org/program/turkeys-generals-and-government-deny-u-s-interference-in-operation-gunes/>.
- Ιωαννίδης, Ραφαήλ. 2024. *Διαχείριση κρίσεων και διένεξη Ελλάδας-Τουρκίας – μία συγκριτική προσέγγιση των ελληνοτουρκικών κρίσεων του 1996 και του*

2020. Διπλωματική εργασία. Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών ΠΑ.ΜΑΚ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών.
- Jeffrey, James, and Soner Cagaptay. 2017. *U.S. Policy on Turkey*. Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy.
- Kaarbo, Juliet. 2015. "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory". *International Studies Review* 17 (2): 189–216.
- Karagöz, Murat. 2004. "US Arms Embargo Against Turkey – After 30 Years An Institutional Approach towards US Policy Making". *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 9 (4): 107–130.
- Καρβουνόπουλος, Πάρις. 2018. "Τι οδήγησε τον Αρχηγό στην «έκρηξη»", *Realnews*, 23 Δεκεμβρίου.
- Καθημερινή. 2020a. "Αλ. Τσίπρας σε Κυρ. Μητσοτάκη: Να αποτρέψετε το Oruc Reis αν επιχειρήσει εντός ελληνικής υφαλοκρηπίδας". 23 Ιουλίου. <https://www.kathimerini.gr/politics/1089025/al-tsipras-se-kyr-mitsotaki-na-apotrepsete-to-oruc-reis-an-epicheirisei-entos-ellinikis-yfalokripidas/>.
- Καθημερινή. 2020b. "Παραιτήθηκε ο σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του πρωθυπουργού Αλ. Διακόπουλος". 19 Αυγούστου. <https://www.kathimerini.gr/politics/1092622/paraitithike-o-symvoylos-ethnikis-asfaleias-toy-prothypourgoy-al-diakopoylos/>.
- Kegli Jr., Čarls V., i Judžin R. Vitkof. 2004. *Svetska politika – trend i transformacija*. Beograd: Centar za studije jugoistočne Evrope – Fakultet političkih nauka – Diplomatska akademija.
- Kesgin, Barış. 2012. "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy". *Perceptions* 17 (3): 29–50.
- Kürkçü, Burak. 2019. *Decision-making process in Turkish foreign policy crises – the role of state institutions during Süleyman Demirel administrations*. Doctoral dissertation. The Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University.
- Larrabee, Stephen F. 2010. *Troubled Partnership – U.S.-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Müftüler-Baç, Meltem. 2016. "Turkey's Ambivalent Relationship with the European Union: To Accede or not to Accede". *Uluslararası İlişkiler* 13 (52): 89–103.
- Özatay, Fatih. 2020. *Paving the Way for an Economic Crisis with High Leverage and Currency Mismatches – 2018–19 Crisis in Turkey*. Ankara: The Economic Policy Research Foundation of Turkey.

- Park, Bill. 2014. *Turkey-Kurdish Regional Government Relations After The U.S. Withdrawal From Iraq: Putting The Kurds On The Map?* Carlisle: Strategic Studies Institute & U.S. Army War College Press.
- Ralević, Milica. 2023. „Evropske integracije kao ograničavajući činilac u strateškom razvoju Turske“. *Međunarodna politika* 74 (1187): 195–213.
- Seeberg, Peter. 2019. *Trump and the Middle East – the role of the US revisited in the light of the withdrawal of American forces from Syria*. Odense: Videncenter om det moderne Mellemøsten.
- Sewar A.L. Salar, Ismael, and Ali Othman. 2022. “Donald Trump’s Policy Toward Turkey, Change or Continuity”. *International Journal of Social Relevance & Concern* 10 (4): 18–37.
- Shareef, Mohammed J. M. 2010. *President George W. Bush’s Policy Towards Iraq: Change or Continuity?* Doctoral dissertation. School of Government and International Affairs, University of Durham.
- Siccardi, Francesco. 2021. *How Syria Changed Turkey’s Foreign Policy*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sofuoglu, Murat. 2017. “Revisiting Turkey’s last coup”, *TRT Global*. <https://www.trtworld.com/magazine/revisiting-turkey-s-last-coup-5408>. Accessed 27 May 2025.
- Συρίγος, Άγγελος. 2018. *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Tsakonas, Panayotis. 2010. *The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations – Grasping Greece’s Socialization Strategy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Uslu, Nasuh. 1997. “The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980’s”. *The Turkish Yearbook of International Relations* 27: 13–30.
- Vathakou, Eugenia. 2003. *International crisis and peace processes as autopoietic systems in world society: examples from Greek-Turkish relations*. Doctoral dissertation. University of Kent.
- Vignjević, Marko. 2024. „Model igre u geostrateškom rivalitetu Grčke i Turske“. *Srpska politička misao* 80 (2): 35–62.
- Walker, W. Joshua. 2007. “Reexamining the U.S.-Turkish Alliance”. *The Washington Quarterly* 31 (1): 93–109.

Marko PEJKOVIĆ

GREEK-TURKISH MARITIME DISPUTES: FOREIGN POLICY ANALYSIS

Abstract: This paper focuses on the disputes between Greece and Turkey following the Greek military dictatorship and the Turkish invasion of Cyprus in 1974 in the Aegean/Eastern Mediterranean. These disputes involve sensitive issues of sovereignty over territorial waters and sovereign rights in the exclusive economic zone/epicontinental shelf. The research question seeks to explain how these crises, including their outbreak, course, and resolution, can be understood? Through an analysis of parliamentary minutes, documents, scientific literature and media reports in Greek and English, the argument is made that previous crises within these disputes, which have not escalated to war, are best explained by the specific foreign policies crafted by both countries. Rather than relying on “grand” theories of international relations, the complex process of formulating foreign policies plays a crucial role in shaping the development and resolution of these crises. This process is influenced by three key factors: 1) the perception of the state leadership in Greece and Turkey regarding their proximity to the USA/EU, 2) political dynamics including tension between opposition and government, coalition parties, factions within ruling parties, leadership qualities and styles, and the influence of state apparatus such as the military 3) miscommunications between states and random events that can impact the course of these disputes.

Keywords: Greece, Turkey, continental shelf, territorial waters, exclusive economic zone.